В.І. Павлюк

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПІДПРИЄМСТВ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ФОРМУВАННЯ НОВИХ РИНКІВ В СИСТЕМІ ГЛОБАЛЬНОГО ПОДІЛУ ПРАЦІ

Розкриті теоретико-методологічні засади та економічна природа формування глобального поділу праці. Аналізуються сучасний стан та місце підприємств оборонно-промислового комплексу України в системі глобального поділу праці. Розглядаються основні шляхи та чинники підвищення їх конкурентоспроможності на світовому ринку озброєнь та військової техніки.

The exposition of the theoretical, methodological basis and economic grounds to formation of global division of labor. The modern condition and the place defending and industrial complex enterprises of Ukraine in the system of global labor division is analyzed. The major ways and factors of their competitive ability on the world market of armament and military equipment are regarded.

Ключові слова: конкурентоспроможність, світовий ринок, поділ праці, ефективність, міжнародний поділ праці, глобалізація, глобальний поділ праці, оборонно-промисловий комплекс, міжнародне військово-технічне співробітництво, інтеграційна стратегія.

Keywords: competitiveness, world market, division of labor, effectiveness, international division of labor, globalization, global division of labor, military-industrial complex, , international military-technical cooperation, integration strategy.

Економічними засадами функціонування світового господарства є міжнародний поділ праці (МПП), який визначає спеціалізацію виробництва країн відповідно до їхніх природно - кліматичних, історичних та економічних умов, що, в свою чергу, на певному етапі виявляється як процес інтернаціоналізації виробництва і всього господарського життя. На цій основі розвиваються процеси економічної інтеграції, які зумовлюють тенденцію до економічної єдності світу, глобалізації економічних явищ і процесів [1].

Глибокі зміни у розвитку міжнародного поділу праці, які стались наприкінці 20 століття та які світова економічна система продовжує активно відчувати (сприймати) протягом перших десятиріч 21 століття були зумовлені новим етапом науково-технічної революції (НТР) та стали фактором подальшого процесу глобалізації економічної системи виробництва.

За таких обставин глобальний поділ праці (ГПП) на рубежі другого та третього тисячоліть став визначальним в теорії і практиці світогосподарських зв'язків та однією з головних мегатенденцій світового господарського поступу [2].

Розвитку ГПП активно сприяли такі чинники як формування постіндустріальних систем транспорту і телезв'язку, активне зростання міграції промислового та фінансового капіталів, розвиток вертикальної інтеграції та подетальної міжнародної спеціалізації в рамках технологічної кооперації тощо. Характерною особливістю ГПП в цей період стає

принципово нова роль та участь у ньому економік переважної більшості колишніх соціалістичних країн та країн, що розвиваються.

При цьому, якщо «міжнародна (глобальна) політична економія», як складова економічної теорії в цілому, протягом останніх десятиріч вже досить предметно вивчає сутність, особливості та закономірності процесів економічної глобалізації в міжнародних економічних відносинах, то національна економічна наука, на жаль, все ще не приділяє достатньої уваги дослідженню можливостей, реального стану та напрямків входження України до МПП в умовах глобалізації – ГПП.

Проблема дослідження та пошуку конкурентних переваг в процесі інтеграції економіки України до сучасного світового господарства та повноцінної участі в МПП в цілому та ГПП, зокрема, в національній економічній літературі знаходиться ще на початковому етапі дослідження. При цьому об'єктом аналізу, як правило, стають не МПП та/або ГПП, як вищі, синтезовані форми поділу праці, а лише різноманітні форми та напрямки зовнішньоекономічних зв'язків України. І це не дивно, оскільки, по-перше, сама міжнародна (глобальна) політична економія як окрема наука сформувалася лише у 70-і роки двадцятого століття, а, по-друге, проблема інтеграції України до світового господарства та входження до ГПП практично тільки-но починає досліджуватися в процесі становлення суверенної держави.

Теоретико-методологічні засади визначення принципових конкурентних переваг від участі як держави, так і окремих суб'єктів господарювання в МПП та ГПП залишаються незмінними - кожна окрема країна (чи група країн) досягає найбільшого економічного ефекту при тій комбінації факторів (природних, історичних, техніко-економічних, організаційно-економічних, соціально-економічних, політичних тощо), яка забезпечує максимальне зниження матеріальних, трудових та грошових витрат на виробництво продукції або ж випуск більшої кількості товарів кращої якості при тих самих витратах. За певних обставин кожен з цих факторів (або кілька факторів) може стати вирішальним в конкурентній боротьбі на ринку товарів та послуг.

Міжнародна спеціалізація і кооперація виступають як організаційними формами прояву ГПП, так і результатом, наслідком такого поділу. Одними з найважливіших критеріїв реалізації економічних інтересів кожної країни-суб'єкта ГПП є при цьому досягнення високої економічної ефективності галузей її національної економіки, мінімізація витрат суспільної праці та забезпечення конкурентоспроможності товарів і послуг національних виробників на світових ринках.

З точки зору інтересів окремої країни головним питанням в теорії ГПП є вибір правильної стратегії конкурентоспроможної участі у світогосподарських зв'язках, в основі якої знаходиться проблема оптимальної структури національної економіки, і перш за все, тієї її частини, що орієнтована на експорт та освоєння нових ринків.

Головною тенденцією сучасного ГПП є прискорена інтернаціоналізація продуктивних сил, яка виступає його матеріальною основою. Завдяки їй виробничі процеси приймають всезростаючий яскраво виражений міжнародний характер, що передбачає стійкі і масштабні господарські зв'язки між суб'єктами поділу праці. Розвиток цієї тенденції веде до

посилення з одного боку економічної взаємозалежності країн світового співтовариства, незалежно від їх суспільно-економічного устрою, а з іншого – до посилення конкурентної боротьби в наджорстокому середовищі відтворювального процесу, який набуває загальносвітового характеру в умовах широкомасштабної інтернаціоналізації виробничої і науково-технічної діяльності та подальшої глобалізації поділу праці.

У зв'язку і під впливом зазначеної головної тенденції в ГПП основний акцент в міжнародних економічних відносинах, в спільних зусиллях окремих держав і їх груп активно переноситься в сучасних умовах з торгово-економічних відносин у сферу безпосереднього виробництва (перш за все, науково-технічну та виробничу кооперацію, технологію, інформатику, інфраструктуру, обмін послугами і таке ін.). Процес взаємодії окремих національних господарств в системі ГПП набуває нового якісного змісту, він стає органічною складовою відтворення кожної національної економіки [3].

Реалізація конкурентних переваг від участі в ГПП забезпечує кожній окремій країні в процесі обміну отримання позитивної різниці між міжнародною і внутрішньою ціною експортованих товарів та послуг, а також економію внутрішніх витрат від скорочення національного виробництва внаслідок використання дешевого імпорту.

В країнах, які широко використовують можливості та переваги участі в ГПП, як правило, спостерігаються набагато вищі темпи економічного та соціального розвитку – наприклад, у Китаї, Японії, Німеччині, так званих нових індустріальних країнах (Гонконг, Тайвань, Сінгапур, Південна Корея тощо). А економіки тих країн, які за різних причин не знайшли свого місця в процесі глобалізації поділу праці, навпаки, мають низькі темпи розвитку або спостерігається навіть згортання виробництва національного валового продукту.

Досвід функціонування переважної більшості успішних країн практично протягом всієї економічної історії свідчить про досить вагому, а в багатьох випадках – визначальну роль підприємств оборонно-промислового комплексу (ОПК) таких держав в економічному зростанні через цілу низку факторів та особливостей, які притаманні цьому сектору національних економік.

Зокрема, підприємства ОПК мають особливий статус, який визначається їх місцем, роллю та важливістю у забезпеченні інтересів національної економіки та безпеки кожної країни та свідчить про необхідність, і, як правило, проявляється в різноманітних формах законодавчої, кредитно-фінансової, інвестиційної, науково-технічної, податкової, кадрової та іншої державної підтримки.

За таких обставин значно зростає роль держави та державного регулювання фінансово-економічною, науково-технічною, зовнішньо-економічною та іншими сферами діяльності підприємств ОПК, у тому числі їх вплив на формування ринків постачання та збуту продукції, товарів та послуг, вибору напрямків, форм та суб'єктів поділу праці, що, у свою чергу, стає визначальним фактором рівня конкурентоспроможності цих підприємств та всієї національної економіки у системі ГПП.

На підприємствах ОПК переважної більшості країн традиційно зосереджено найбільш потужні виробничий, промисловий, науково-технічний та кадровий потенціали, які

насамперед відповідають викликам та потребам часу та є самими передовими і конкурентноздатними у порівнянні з іншими суб'єктами господарювання, а товари та готова продукція (послуги) - самими наукомісткими та високотехнологічними, з урахуванням найновітніших досягнень людства та НТР. Не секрет, що найновіші досягнення науки, технологій та виробництва в першу чергу використовуються в оборонних цілях, часто носять закритий протягом тривалого часу характер і лише згодом застосовуються у цивільному виробництві та споживанні на ринку.

Спроба аналізу об'єктивних основ, стану та особливостей участі державних підприємств Міністерства оборони України (зокрема) в реалізації інтеграційної стратегії держави через призму їх конкурентоспроможності, а також місця підприємств ОПК України (в цілому) в системі сучасного МПП нашої держави, основних шляхів та чинників підвищення їх конкурентоспроможності на світовому ринку озброєнь та військової техніки вже була проведена автором на сторінках даного видання [4].

В той же час, серед основних вимог новітньої економічної ситуації, що склалась в нашій державі з урахуванням як внутрішніх так і зовнішніх умов та чинників економічного розвитку національної економіки на найближчу перспективу, на наш погляд, конче вбачається необхідність аналізу ймовірних та найбільш доцільних з точки зору реалізації національних економічних інтересів можливих факторів, шляхів та механізмів забезпечення конкурентних переваг підприємств ОПК України через формування нових ринків в системі сучасного ГПП та вирішення нагальних проблем підвищення конкурентоспроможності продукції національних товаровиробників – учасників ГПП.

Підприємства ОПК України – чи не єдиний сектор національної економіки (попри всілякі негаразди як у державі, так і всередині самого ОПК), який спромігся не тільки зберегти, а й в подальшому утримувати свою конкурентоспроможність на зовнішніх ринках, мати позитивну динаміку валютних надходжень від участі в ГПП протягом усіх років існування молодої української держави на фоні всебічного згортання обсягів виробництва та реалізації у більшості національних галузей та секторів економіки.

Так, виручка від експорту озброєнь та військової техніки нашої держави складала (млн. доларів США): у 1999 році – 446, 2000 – 67, 2001 – 600, 2002 – 575, 2003 – 460, 2004 – 650, 2005 – 680, 2006 – 700, 2007 – 700, 2008 – 800, 2009 – 1500 [5]. У 2010 році, за оцінками експертів, цей показник буде орієнтовно десь біля 1 200 млн. дол. США. Довідково, загальний обсяг світового ринку озброєнь у 2010 році, згідно деяких експертних оцінок, оцінювався на рівні понад 70 млрд. дол. США. Тобто, доля України складає приблизно від 1,7 до 2,1 відсотка світового ринку. За цим показником наша країна наблизилась до п'ятірки світових лідерів і, за попередніми даними, зможе потрапити до шістки найбільших виробників та постачальників зброї після США, Росії, Франції, Німеччини та Ізраїлю.

І це відбувається на фоні того, що Україна за рівнем добробуту громадян посіла передостаннє місце серед 40 європейських держав, про що йдеться у звіті Global Wealth 2010 швейцарського банку Credit Suisse. Згідно з даними звіту, середній розмір статку громадянина України становить 2,7 тис. дол. США, що лише на 200 доларів більше, ніж у найбіднішій державі Європи - Молдові. Дані звіту свідчать, що максимальний розмір статку

українців був досягнутий у 2007 році, коли в середньому становив 6 тис. доларів, але в наступному році – через світову кризу – він упав до 4 тис. доларів, а в 2009 році – до 2,5 тис. доларів. В той же час, в цілому з 2000 по 2010 рік особистий добробут всіх жителів планети зріс більш ніж на 40% і оцінюється приблизно в 200 трлн. доларів. У середньому кожен став багатшим на 43% і має статки у 43, 8 тис. доларів [6].

Наведені порівняння зроблені автором для того, щоби, по – перше, ще раз виділити позитивну місію, роль та унікальну реальну перспективу підприємств ОПК нашої держави на фоні всебічного застою та\чи занепаду в інших високотехнологічних та наукомістких галузях промисловості, а, по – друге, застерегти можливих критиків на кшталт того, що сфера ОПК – це "проїдання національного багатства" та "паразитизм на здоровому тілі суспільства", оскільки підприємства ОПК України не є дотаційними від державного бюджету згідно чинного законодавства України і працюють виключно у сфері дії Господарського кодексу України. До того ж, військовий бюджет України (використовується на потреби армії, а не ОПК) передбачає використання лише біля 10% на розвиток (НДКР, ремонт озброєння та військової техніки, їх модернізація, закупівля нових зразків зброї, тощо), а решта 90% іде на утримання особового складу (харчування, грошове забезпечення, речове забезпечення, комунальні платежі, пальне та інше) у той час, коли у найрозвинутіших країнах світу до 70% військових бюджетів використовується на переозброєння та модернізацію.

Географія участі підприємств ОПК України в ГПП різноманітна. Традиційно найбільша доля стосунків у цій сфері припадає на країни СНД, Південно-Східної Азії, Африки та Ближнього Сходу. Зрозуміло, що на світовому ринку озброєнь існує надзвичайно жорстока конкурентна боротьба між його учасниками, оскільки сам по собі цей бізнес є надприбутковим, а враховуючи його досить прикладну значимість (з точки зору цільового використання зброї та військової техніки) та політичну складову - унікальним та винятковим.

Тому не випадково світовий ринок зброї та військової техніки має своїх постійних учасників та свої правила. На сьогодні у ньому знаходиться 50 країн-експортерів та 120 імпортерів. При цьому на долю основної „десятки" припадає 90% всіх продаж, а 30 держав забезпечує 85% закупівель зброї та військової техніки. Наявність так званого „членського квитка" у клубі першої „десятки" слугує надійною перепусткою при виході країн-експортерів на нові ринки та дозволяє нарощувати власне військово-промислове виробництво в кооперації з іншими членами цього клубу [7].

Особливістю сучасного етапу входження України до світового клубу виробників та продавців зброї стає збільшення впливу загальносвітових тенденцій та закономірностей у розвитку ГПП у стосунках підприємств ОПК зі своїми зарубіжними діловими партнерами, що проявляється у:

- налагодженні стосунків та комерційних проектів у сфері спільних науково-технічних розробок;
- започаткуванні переходу від постачання озброєнь та військової техніки у готовому вигляді до розгляду проектів з налагодження виробничої кооперації, насамперед, крупновузлової, рідше – подетальної;

- передачі технологій та навчання спеціалістів з подальшим авторським супроводженням;

- багатовекторності у виборі держав-партнерів, незалежно від соціально-економічного устрою та політичної орієнтації (окрім тих, щодо яких застосовані міжнародні санкції);

- збільшенні долі в експорті на зовнішні ринки принципово нової продукції з якісно новими характеристиками, виробленої підприємствами ОПК України, при зменшенні долі в експорті надлишкової військової техніки, зброї та боєприпасів, що залишились у спадок від колишнього СРСР, тощо.

Тривалий час підприємства ОПК через невизначеність зовнішньополітичного та зовнішньоекономічного курсів у нашій державі, внаслідок шарахань та реверансів владної еліти країни у той чи інший напрямок розвитку економічного та військово-технічного співробітництва (Захід чи Схід) не мали змоги своєчасно та повноцінно реалізувати свій економічний потенціал та інтелектуальні надбання в процесі входження в ГПП, встановити сталі та довготривалі ділові стосунки з іноземними діловими партнерами, забезпечити освоєння нових ринків виробництва та збуту. За цей період держава та його ОПК значною мірою втратили можливості співпраці та реалізації спільних стратегічних проектів з Росією та країнами СНД, історичними та традиційними партнерами ще за часів СРСР, не спромоглися також досягти серйозних зрушень у напрямку виробничої кооперації з країнами Східної Європи та Заходу.

У зв'язку з цим хотілось би навести лише кілька прикладів. Це, з одного боку, так до цих пір і нереалізований спільний проект України та Росії з серійного виробництва та просування на західний ринок літака АН-70, який повинен був уже стати основою європейської військово-транспортної авіації (передбачалось виробництво першої партії у 500 авіалайнерів!), з іншого – спільний україно-французько-чеський проект модернізації танка Т-72 для третіх країн, який так і не дав очікуваних результатів його учасникам.

Водночас, окрім подібних, існує нагальна потреба та ймовірність для нашої держави в реалізації низки інших проектів з входження в систему ГПП. Зокрема таких, наприклад, як створення та будівництво національного корвету для українських ВМС, у якому передбачається 38% комплектуючих західного виробництва, та/або здійснення дослідно-конструкторських робіт з модернізації вертолітної техніки для потреб армійської авіації Сухопутних військ Збройних Сил України, яка забезпечує у тому числі участь України у миротворчих місіях ООН у різних країнах [8].

На підприємствах ОПК України є ціла низка успішних високотехнологічних проектів, що уже свідчать про вітчизняні досягнення в галузі розвитку оборонних технологій та можливості входження в ГПП.

Серед них найбільш помітні – у сфері розвитку високоточної зброї. Ці розробки мають дати змогу не тільки створити новітні види зброї в Україні, а й зробити якісний стрибок щодо завоювання нових ринків збуту. Серед них своєю конкурентоспроможністю виділяються роботи ЦКБ „Луч" і ЦКБ „Точність" зі створення нового ВТО з лазерними системами наведення, яке можна адаптувати під стандарти НАТО.

Окремо можна виділити вітчизняні досягнення у галузі бронетанкобудування та розробці систем захисту танків (системи динамічного захисту „Ніж“ і активного захисту „Заслон“).

Значний експортний потенціал та попит на світовому ринку мають розробки й поставки високоточних засобів ураження наземного базування: ракети класу „земля-повітря“ для засобів ППО й автономних комплексів ПТУР. Можливості України зі створення й виробництва високоточних засобів ураження наземного базування вже зацікавили ряд іноземних держав.

Розвиток українських радіолокаційних технологій вже давно визнано в усьому світі – на сьогодні користуються підвищеним попитом станції пасивної радіоелектронної розвідки „Кольчуга-М“, модернізовані РЛС П-18, станція оптико-електронного придушення „Адрос“ тощо [9].

При формуванні підходів до вибору напрямків, форм та суб’єктів залучення підприємств ОПК України в систему ГПП слід враховувати та керуватися у першу чергу економічною доцільністю отримання абсолютних та відносних конкурентних переваг від освоєння тих чи інших ринків, забезпечення національних інтересів держави.

Визначення ОПК України пріоритетним сектором національної економіки з урахуванням його реального та перспективного потенціалу шляхом розробки та поетапної реалізації державної програми розвитку та реструктуризації ОПК забезпечить органічне поєднання та досягнення основних цілей держави - забезпечення національної та економічної безпеки, поступального соціально-економічного розвитку, зайняти в системі сучасного ГПП місце, яке гідне виробничому та науково-технічному потенціалу держави у відповідності з прагненнями та очікуваннями його народу.

В умовах глобалізації суспільного життя та виробництва в усіх суттєвих проявах економічний та соціальний статус держави стає все більш залежним від спроможності якнайшвидшого пошуку шляхів та напрямків інтеграції до ГПП як окремих суб'єктів господарювання так і цілих галузей національної економіки. ОПК України залишається одним з не багатьох високотехнологічних, наукомістких та перспективних секторів національної економіки, підприємства якого найбільшою мірою підготовлені до боротьби за нові ринки у конкурентному середовищі світового господарства, основою якого стає участь у ГПП.

У зв’язку з цим Укази Президента України № 1085\2010 від 09 грудня 2010 року, яким дано доручення Кабінету Міністрів України "здійснити у місячний строк заходи щодо створення державного господарського об'єднання "Укроборонекспорт" (уже 28 грудня 2010 року черговим Указом Президента України № 1245/2010 перейменовано в "Укроборонпром") з державних підприємств, які здійснюють господарську діяльність у сфері розроблення, виготовлення, реалізації, ремонту, модернізації та утилізації озброєння, військової і спеціальної техніки та боєприпасів, беруть участь у військово-технічному співробітництві з іноземними державами" [10] з одного боку можна розцінити як спробу вищого керівництва держави в черговий раз реформувати (поєднати державний контроль та ринкову самостійність госпрозрахункових підприємств ОПК в процесі їх діяльності), а з

іншого – як можливий ризик виведення зазначених підприємств з під державної опіки та контролю з усіма негативними наслідками для національної безпеки, оборони та процесу входження підприємств ОПК до ГПП (через відомі механізми банкротства, ліквідації, перетворення у філії, відчуження активів, перепрофілювання виробництва тощо).

Досвід проведення реформ в Україні протягом всієї її новітньої історії свідчить про відсутність в період первісного нагромадження капіталу на руїнах старої системи логіки та послідовності в діях органів державної влади та чиновників, неврахування позиції фахівців та спеціалістів конкретних галузей національної економіки, науковців та громадськості, ігнорування інтересів держави та власного народу задля впровадження корупційних схем розкрадання державного майна та реалізації інтересів кучки олігархів. Можливо, час реформ уже дійсно наступив!? Відповідь всі ми отримаємо у найближчий період.

Література:

1. Див.: Основи економічної теорії: політ економічний аспект: Підручник / Г.Н.Климко, В.П.Нестеренко, Л.О.Каніщенко та ін.; За ред..Г.Н.Климка, В.П.Нестеренка. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Вища шк. – Знання, 1997, С. 484.
2. Див.: А.С.Філіпенко. Методологічні засади міжнародної економічної політики // Економіка і управління. К., 2010, № 3, С.12-14.
3. Див.: Г.Н.Климко, В.І.Павлюк, В.Я.Красильчук, М.І.Дідківський. Проблеми інтеграції України в міжнародний поділ праці // Методично-довідкове видання. – К., Книговидавничий центр «Посредник», 1994, С.-17-19.
4. Див.: В.І.Павлюк. Участь підприємств Міністерства оборони України в інтеграційній стратегії держави як засіб підвищення конкурентоспроможності національної економіки // Теоретичні та прикладні питання економіки. –К.: 2009. - Випуск 19. С. 17-22; В.І.Павлюк. Основні шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємств оборонно-промислового комплексу України // Теоретичні та прикладні питання економіки. –К.: 2010. - Випуск 21. С. 207-211.
5. Див.: Максим Вознюк. Огонь на продвижение: Украинская «оборонка» станет конкурентоспособной // Известия в Украине. – 11 января 2011. - http://izvestia.com.ua/ru/article/1235.
6. Див.: Економічна правда. – http: //www.epravda.com.ua/news/2010/10/18/252448/.
7. Див.: Николай Закревский. Оборонный кулак Януковича // Обозреватель. – 10 января 2011. - obozrevatel.com/news/…/414881.htm
8. Валентин Бадрак, Сергей Згурец. ВТС Украины с западными оборонными компаниями: возможности и угрозы // Defense express.-2009.-№ 11.-С. 7-9.
9. Зруйнувати міфологію песимізму або чи ″загине″ український ОПК за умов інтеграції в НАТО? // Defense express.-2008.-№ 12.-С. 3-9.
10. Указ Президента України № 1085\2010 від 09 грудня 2010 року «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади. Указ Президента України № 1245\2010 від 28 грудня 2010 року «Про заходи щодо підвищення ефективності діяльності оборонно-промислового комплексу України». Офіційне Інтернет – представництво Президента України.